

А.М. Богуш

ДОШКІЛЬНА І ПОЧАТКОВА ЛАНКИ ОСВІТИ — СХОДИНКИ НАСТУПНОСТІ

У статті розкрито проблему наступності в навчанні й вихованні дітей дошкільної і початкової ланок освіти; схарактеризовано такі поняття: неперервність, наступність, передшкільна освіта, дошкільна зрілість.

Ключові слова: наступність, дошкільна освіта, початкова освіта, передшкільна освіта, дошкільна зрілість, суперечності, соціальна позиція.

© Богуш А.М., 2017

Визначення проблеми. В умовах реформування і модернізації освіти в Україні, зокрема впровадження і реалізації Концепції нової української школи, передбачаються суттєві зміни у змісті й методиці навчання учнів початкової школи з орієнтацією на інтеграційний підхід і тематичне вивчення матеріалу з різних нормативних предметів. Такий підхід вимагає забезпечення наступності і перспективності між двома ланками освіти.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема наступності двох перших ланок навчання — дошкільної і початкової освіти — була предметом дослідження багатьох учених (А. Богуш [2–4], Л. Калмикова [5], О. Ковшар [6], Т. Піроженко [8], О. Савченко [9–11], Т. Степанова [12] та ін.). Так, О. Савченко наступність у навчанні розглядає як дидактичний принцип, що передбачає зв'язок та узгодженість у методології, цілях, змісті, організаційно-методичному забезпеченні етапів освіти, які межують один з одним (дошкільня — початкова школа — основна школа тощо) [9, 492]. Л. Калмикова з психолінгвістичної позиції розуміє наступність у засвоєнні мови, як «...перехід від спонтанного неусвідомленого мовлення до контрольованої мовленнєвої поведінки першокласників» [5, 409]. О. Ковшар [6] і Т. Степанова [12] вбачають вирішення проблеми в організації передшкільної освіти.

Мета статті — розкрити сутність наступності й перспективності між дошкільною і початковою освітою в загальній системі неперервної освіти, шляхи розв'язання суперечностей, які гальмують успішну підготовку дітей у ДНЗ до навчання у школі.

У реалізації нових навчально-виховних завдань сучасної освіти початкова школа покликана стати фундаментом, на якому базується засвоєння системи наукових понять. Вона є першим етапом у розвитку інтелектуальних можливостей, формуванні творчих здібностей, самостійності учнів у навчанні, у спрямуванні їхньої навчальної діяль-

ності. Усе це зумовлює і зміну функцій дошкільних закладів. Нова роль дошкільного навчального закладу визначається насамперед потребою підготовки дітей до прийняття ними нової соціальної позиції — «Я — учень». У життєвому циклі розвитку і формування особистості особливої значущості набуває неперервність її освіти.

Неперервну освіту визначаємо як полікомпонентне утворення, ефективність якого залежить від реалізації таких його чинників, як наступність, спадкоємність перспективності і готовності. У такому розумінні неперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні й вихованні, перетворення освіти у процес, що триває все життя. Першою сходинкою, на якій дитина залучається до організованого навчання, є дошкільня, що сьогодні визнано всіма державними документами висхідною ланкою освіти. Отже, на теоретичному рівні державою забезпечено неперервність освіти від її першої сходинки до здобуття вищої освіти.

Оскільки першою сходинкою неперервної освіти є її дошкільна ланка, а другою — початкова, то й розкривати сутність і характеристику складників освіти є потреба саме в цьому аспекті.

Отже, неперервність розуміємо як обізнаність класоводів з програмами і методиками навчання та виховання дітей у дошкільному навчальному закладі, результатами розвиненості, навченості й вихованості дітей за всіма розділами програми, Базового компонента дошкільної освіти (далі — БКДО) та їх врахування у подальшій роботі початкової школи. Зауважимо, що таке трактування не є новим у педагогічному обігу. Воно популярне на шпальтах педагогічної преси вже впродовж кількох десятиліть і особливо актуалізувалося сьогодні. Щодо інших виокремлених чинників неперервності освіти, то їх сприймають ще з насторогою або ототожнюють з підготовкою дітей до школи, навчанням їх читати і писати.

Ми дотримуємося дещо іншої позиції. Провідною функцією наступності є забезпечення

літичного (за термінологією Л. Виготського) розвитку дитини впродовж перехідних вікових періодів. Саме наступність запобігає виникненню кризових явищ у психічному розвитку особистості. Якщо наступність, за М. Львовим, — це погляд згори (вчителя) вниз, то перспективність — це погляд знизу (вихователя) вгору. Це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти із Державним стандартом початкової освіти (ДСПО), програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи, це той показник, який дає змогу визначити адекватні віку орієнтовні показники засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок, рівень розвиненості й вихованості дитини. Спадкоємність розглядається як успадкування чогось, продовження певної діяльності, справи, традицій.

Яким же чином реалізовано принцип наступності й перспективності між першим, дошкільним дитинством, і другим — навчанням дітей у початковій школі?

Керуючись принципом наступності змісту дошкільної і початкової ланок освіти, було внесено певні зміни до змісту нової редакції БКДО та його структури. Як і в початковій школі, зміст БКДО вперше визначено на основі компетентного підходу відповідно до вікових можливостей дитини, які реалізуються в освітньому просторі, спрямованому на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, вихованості та навченості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення життєво важливих компетенцій (дитина знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює), орієнтує освітян на цілісний і загальний розвиток дитини, підкреслює важливість закладення в дошкільному віці фундаменту для здобуття у подальшому спеціальних знань і вмінь [1].

Набуття різних видів компетенції дитиною відбувається в різноманітних типах діяльності (ігровій (провідній для дітей дошкільного віку), руховій, природничій, предметній, образотворчій, музичній, театральній, мовленнєвій, сенсорно-пізнавальній тощо) і вимагає практичного засвоєння нею системи елементарних знань про себе та довкілля, моральних цінностей, умінь доречно застосовувати отриману інформацію [1].

Крім того, зміст БКДО передбачає варіативність програмно-методичного супроводу (на відміну від Єдиної державної базової програми, за попереднім варіантом БКДО). Уперше в БКДО виокремлено й інваріантну частину відповідно до вікових особливостей дітей (елементи комп'ютерної грамотності, іноземна мова, шахи, хореографія тощо). Зауважимо, що в практиці дошкільної освіти сьогодні вже реалізовано принцип інтеграції її змісту, який є стрижневим у Концепції нової української школи.

На жаль, ніхто з учених і практиків, розробників нового варіанта ДСПО, не бере до уваги зміст чинного БКДО, який складено з чіткою орієнтацією на вікові психологічні особливості дітей 3–6 років, сформованість у них базових якостей особистості випускника ДНЗ: довільність поведінки і всіх психічних процесів, ініціативність, відповідальність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка (самоідентичність), свобода вибору і безпечність поведінки та виникнення нових якісних психічних новоутворень, як-от: самостійність, супідрядність мотивів, сформованість морально-етичних інстанцій, комунікативність.

На нашу думку, було б доцільно для підготовки нового варіанта ДСПО запросити вчених-розробників БКДО, аби з'ясувати основні напрями наступності між дошкільною і початковою ланками та на спільних засіданнях обговорити зміст програмного й навчально-методичного супроводу роботи з дітьми в ДНЗ і початковій школі.

Необхідно також визначити й інші причини гальмування наступності, як-от:

— орієнтація на односторонню адаптацію ДНЗ до мети, завдань і вимог початкової школи; відсутність диференційованого підходу до різних систем дошкільної і початкової освіти, що в умовах варіативності навчання є не припустимим;

— існування й сьогодні в окремих ДНЗ, особливо приватних, підміни загального завдання наступності двох перших ланок освіти більш вузькою програмою підготовки дітей до школи; ігнорування закономірності психічного розвитку дитини, вікової сензитивності становлення різних психічних функцій і якісних новоутворень; у дошкільників і молодших школярів відбувається «штучна акселерація», що стимулює недопустиме «дорослішання» дошкільної освіти. Відсутність наступності й перспективності взаємовідносин у системах «вихователь — дитина», «дитина — вихователь» і «вчитель — учень», «учень — учитель»;

— підготовка до школи у практиці дошкільної освіти ще зводиться до формування вузько-предметних знань, умінь та навичок, що призводить до дублювання змісту, форм і методів шкільного навчання, а це не тільки знижує інтерес дітей до навчання, а й шкодить їхньому здоров'ю.

Зауважимо, що в масовій практиці наявні різні підходи до розуміння вихователями та вчителями початкової школи здійснення наступності між ДНЗ і початковою школою. Так, для вчителя початкової школи наступність — це передусім наявність у дитини перед вступом до школи певної суми знань, умінь і навичок. Учителі не беруть до уваги психологічну готовність. Для вихователів ДНЗ наступність — це насамперед піклування про те, щоб до дитини, яка прийде в школу, не було претензій і вона почувала себе комфортно [2, 113].

Особливо небезпечною є відсутність такої спадкоємності у взаємовідносинах із шестиріч-

ками, а саме на цей аспект повинні бути спрямовані зусилля і вихователів, і вчителів. Отже, ми схильні розглядати наступність як успадкування школою системи взаємовідносин «педагог — дитина», «дитина — педагог», діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини на її дошкільному етапі.

Діяльнісний аспект передбачає збереження унікальної провідної діяльності дошкільника, з поступовим її ускладненням і літичним переходом до нової, більш складної навчальної діяльності, яка вимагає від дитини довільності всіх психічних процесів.

Комунікативний аспект передбачає збереження на перших етапах навчання особистісно-інтимного спілкування вчителя з учнями. Це лагідно-довірливе, гуманне ставлення до дитини, яка щойно ввійшла в новий колектив, вступила в нову соціальну позицію, що зветься «учень», «школяр». Дитина поступово підводиться до усвідомлення її нової соціальної позиції, в якій система взаємовідносин «дитина — вихователь», що була панівною на етапі дошкільного дитинства, змінюється на пріоритетність системи «вчитель — учень», з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість учителя як стрижень особистісно-ділового спілкування у шкільному навчанні.

Отже, наступність і перспективність розвитку особистості дитини впродовж двох перших періодів дитинства (дошкільної і початкової ланок) передбачає зміну типів сумісної діяльності дитини і дорослого, а саме — розвивального [7], який передбачає відкриті проблемність як для дитини, так і для педагога. Виникає ситуація невизначеності, пошук шляхів її розв'язання, що передбачає обов'язково розвивальне спілкування між педагогом і дитиною, формування здібностей, які були відсутніми і в дитини, і в педагога. Таке розвивальне спілкування веде до саморозвитку, формування творчої особистості дитини і вчителя. За цим типом дієвою є формула: «Робимо разом», «Роби зі мною», «Роби краще за мене», що відповідає гуманістичній парадигмі освіти [7].

Зазначимо, що в теорії і практиці дошкільної та початкової освіти наявна низка суперечностей, які вимагають нагального розв'язання, а саме:

— новим стратегічним курсом щодо забезпечення неперервності освіти, визначеним у державних документах, і відсутністю наукових досліджень зі створення відповідних соціально-психологічних та організаційно-педагогічних умов її реалізації;

— соціальним замовленням щодо введення обов'язкової передшкільної освіти дітей 5 років і реальним станом їхньої підготовки до навчання у школі;

— загальною потребою сучасної педагогічної практики в системі дошкільної і початкової ланок

освіти та недостатнім вивченням попереднього історико-педагогічного досвіду, в якому містяться підходи до розв'язання проблеми змісту передшкільної освіти; необхідністю розробки нового змісту навчання й виховання дітей 5 років (передшкільної освіти), інноваційних технологій його реалізації і наявним станом підготовленості освітян до такої діяльності;

— інтеграцією зусиль ДНЗ, початкової школи, громадськості та батьків у створенні умов для підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі та відсутністю наукового й навчально-методичного забезпечення передшкільної освіти.

Розв'язати зазначені суперечності допоможе введення на державному рівні проміжної ланки освіти між дошкільною і початковою — передшкільної освіти, яка вже сьогодні набула популярності в багатьох країнах.

Під нашим керівництвом в останні роки захищено дві докторські дисертації з проблем змісту й організації передшкільної освіти в Україні — Т. Степанова [12] і О. Ковшар [6].

Передшкільна освіта є обов'язковою для дітей 5–5,5 років, яка може здійснюватися в різних типах дошкільних закладів, у НВК «Дошкільний заклад-початкова школа», у групах п'ятирічок при Центрах розвитку дітей, ЗОШ тощо за єдиними програмами.

Передшкільну освіту розуміємо як проміжну ланку між дошкільною і початковою освітою, яка асоціює спеціальну (засвоєння знань, умінь та навичок), загальну готовність і підготовку дитини до школи з усіма її компонентами, яка відбувається на позитивному емоційному тлі взаємовідносин педагога і дітей, з орієнтацією на особистісно-діяльнісний та комунікативний підходи, які повинні зберегтись і в першому класі [2].

Передшкільна освіта — цілеспрямований, організований процес і результат розвитку, виховання й навчання дітей старшого дошкільного віку в різних соціальних закладах. Її метою є створення умов для вирівнювання стартових можливостей дітей із різних соціальних груп і прошарків населення для їхнього подальшого успішного навчання у школі [2]. Це складник неперервної системи освіти, проміжна ланка між сімейною, дошкільною і початковою освітою. Передшкільна освіта виконує функцію контролю за станом фізичного, психічного, розумового, морально-естетичного, емоційно-вольового розвитку дитини перед вступом до школи.

Отже, передшкільна освіта має забезпечити легку адаптацію дитини до нового соціального осередку — школи, бути одним із шляхів вирівнювання стартових можливостей дітей із різних соціальних груп і прошарків населення; розвитку задатків, здібностей дітей до засвоєння нового, більш складного матеріалу; забезпечення сформо-

ваності психологічної готовності дітей до школи з усіма її компонентами; за необхідності здійснювати коригування окремих порушень і відхилень у фізичному, психологічному, розумовому, емоційно-мотиваційному та комунікативно-мовленевому розвитку дітей.

Водночас передшкільна освіта не може замінити дошкільну освіту, вона є лише її завершальним етапом, що дає змогу реалізувати принципи неперервності й перспективності дошкільної і початкової ланок освіти.

Кінцевим результатом передшкільної освіти, як це зазначено у БКДО, має бути сформована у дітей дошкільна зрілість.

За Т. Піроженко, дошкільна зрілість випускника ДНЗ передбачає фізичний, емоційний, пізнавальний і особистісний розвиток дитини 6 років, її готовність до взаємодії з довкіллям; розвиток специфічних видів діяльності дошкільника, які є фундаментальними для дошкільного дитинства, визначають і забезпечують адаптацію дитини до нового соціального статусу — школяра, учня [1].

Нами було визначено такі компоненти і показники дошкільної зрілості:

1) *особистісно зорієнтований компонент:*

— усвідомлення дитиною образу «Я», його місця в системі взаємовідносин;

— сформованість базових якостей особистості дошкільника: самосвідомість, самооцінка, самоставлення, впевненість, самостійність, ініціативність, креативність, відповідальність і свобода вибору;

2) *емоційно-ціннісний компонент:*

— емоційна усталеність дитини;

— позитивно-мотиваційна спрямованість на здобуття нових знань, умінь і навичок; уста-

новлення позитивних взаємовідносин у новому шкільному колективі;

— готовність до набуття нової соціальної позиції «Я — учень», «Я — школяр»;

3) *операційно-діяльнісний компонент:*

— сформованість знань, умінь і навичок, необхідних для навчання у школі;

— довільність психічних процесів і поведінки;

— наявність передумов навчальної діяльності (сформованість різних видів компетенцій за БКДО).

На нашу думку, таке розуміння передшкільної освіти забезпечить:

— на дошкільному рівні — збереження самоцінності дошкільного вікового періоду, пізнавальний і особистісний розвиток дитини, її готовність до взаємодії з соціальним довкіллям, розвиток провідної ігрової діяльності як фундаментального новоутворення дошкільного періоду;

— на рівні початкової школи — врахування наявного рівня досягнень дошкільного дитинства, індивідуальну роботу в разі інтенсивного розвитку дитини; спеціальну допомогу щодо коригування несформованих якостей у дошкільному дитинстві; розвиток провідної навчальної діяльності як фундаментального новоутворення дітей молодшого шкільного віку, форм спілкування і взаємодії з довкіллям.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розбудові змісту, форм, методів, інноваційних технологій навчання дітей 5 років з орієнтацією на сучасну парадигму освіти як в Україні, так і у світовому досвіді, а також у розробці Концепції передшкільної освіти України.

ДЖЕРЕЛА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А.М. Богуш // Дошкільне виховання. — 2012. — № 7.
2. Богуш А. Перші кроки грамоти: передшкільний вік / А. Богуш, Н. Маліновська. — К. : ВД «Слово», 2013.
3. Богуш А.М. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти / А.М. Богуш // Науковий вісник МНУ ім. В. Сухомлинського. — Миколаїв, 2012. — Вип. 37, т. 1. — С. 46–49.
4. Богуш А.М. Феномен «передшкільна освіта» в системі неперервної освіти / А.М. Богуш // Наука і освіта. — 2011. — № 4. — С. 6–8.
5. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність у навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного й молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри / Л.О. Калмикова. — К. : ВД «Слово», 2017.
6. Ковшар О.В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти дітей п'яти років : монографія / О.В. Ковшар. — Кривий Ріг, 2015.
7. Кудрявцев О.В. Психологія розвитку человека / В.Т. Кудрявцев. — Рига : Эксперимент, 1999.
8. Піроженко Т. Чому гальмує «дошкільна зрілість»? / Т. Піроженко // Вихователь — методист дошкільного закладу. — 2012. — № 7. — С. 9–12.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О.Я. Савченко. — К. : Грамота, 2012.
10. Савченко О.Я. У пошуках концепції нової школи першого ступеня навчання / О.Я. Савченко // Початкова школа. — 1990. — № 1. — С. 2–7.

11. Савченко Я. Наступність і перспективність в роботі перших двох ланок освіти / О.Я. Савченко // Дошкільне виховання. — 2000. — № 11. — С. 4–5.
12. Степанова Т.М. Трансформація змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX століття) : монографія / Т.М. Степанова. — К. : ВД «Слово», 2011.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Preschool Education]. (2012). *Doshkilne vykhovannia*, 7 (in Ukrainian).
2. Bohush A. (2013). Pershi kroky hramoty: peredshkilnyi vik [First Steps of Letter: pre-school age]. K., VD «Slovo» (in Ukrainian).
3. Bohush A.M. (2012). Vektor nastupnosti derzhavnykh standartiv doshkilnoi i pochatkovoї lanok osvity [Vector of Continuity of State Standards for Preschool and Primary Education Units]. *Naukovyi visnyk MNU im. V. Sukhomlyns'koho*. Mykolyiv, Vyp. 37, S. 46–49 (in Ukrainian).
4. Bohush A.M. (2011). Fenomen «peredshkina osvita» v systemi nepererвної osvity [Phenomenon of “Pre-School Education” in System of Continuous Education]. *Nauka i osvita*, 4, 6–8 (in Ukrainian).
5. Kalmykova L.O. (2017). Perspektyvnist i nastupnist u navchanni movy u rozvytku movlennia ditei doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku: psykholingvistychnyi i lingvometodychnyi vymiry [Perspectives and Continuity in Language Learning and Speech Development for Children of Preschool and Junior School Age: psycholinguistic and lingomethodic measurements]. K., VD «Slovo» (in Ukrainian).
6. Kovshar O.V. (2015). Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsii peredshkilnoi osvity ditei piaty rokiv: monohrafiia [Theoretical and Methodical Principles of Organization of Pre-School Education of Five-Years-Old Children]. Kryvyi Rih (in Ukrainian).
7. Kudriavtsev A.V. (1999). Psikhologiiia razvitiia cheloveka [Psychology of Human Development]. Riga, Eksperiment (in Russian).
8. Pirozhenko T. (2012). Chomu halmuie «doshkilna zrilist»? [Why does “Early Childhood” slow down?]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu*, 7, 9–12 (in Ukrainian).
9. Savchenko O.Ya. (2012). Dydaktyka pochatkovoї osvity [Didactics of Elementary Education]. K., Hramota (in Ukrainian).
10. Savchenko O.Ya. (1990). U poshukakh kontseptsii novoi shkoly pershoho stupenia navchannia [In Search of Concept of New School of First Degree]. *Pochatkova shkola*, 1, 2–7 (in Ukrainian).
11. Savchenko O.Ya. (2000). Nastupnist i perspektyvnist v roboti pershykh dvokh lanok osvity [Continuity and Perspective in work of First Two Steps of Education]. *Doshkilne vykhovannia*, 11, 4–5 (in Ukrainian).
12. Stepanova T.M. (2011). Transformatsiia zmistu peredshkilnoi osvity v istorii rozvytku vitchyznianoї doshkilnoi pedahohiky (kinets XIX–XX stolittia): monohrafiia [Transformation of Content of Pre-School Education in History of Development of National Preschool Pedagogy (end of 19th–20th centuries)]. K., VD «Slovo» (in Ukrainian).

Богущ А.М.

ДОШКОЛЬНОЕ И НАЧАЛЬНОЕ ЗВЕНЬЯ ОБРАЗОВАНИЯ — СТУПЕНИ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ

В статье раскрыто проблему преемственности в обучении и воспитании детей дошкольного и начального звена образования; определены такие понятия: непрерывность, преемственность, предшкольное образование, дошкольная зрелость.

Ключевые слова: преемственность, дошкольное образование, начальное образование, предшкольное образование, противоречия, социальная позиция.

Alla Bogush

PRESCHOOL AND PRIMARY BRANCHES OF EDUCATION — BRANCHES OF CONTINUITY

The article deals with the problem of continuity in education and upbringing of children at preschool and primary branches of education; defines the concepts of ‘continuity’, ‘preschool education’, and ‘preschool maturity’.

Key words: continuity, preschool education, primary education, issues, social attitude.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017

Прийнято до друку 01.09.2017